

ИВАНОВА ПАРАБОЛА „ВЕЛИКИ ИНКВИЗИТОР”

*„А ми ћемо им казати да ће сваки грех
бити искупљен и опроштен, ако буде учи-
њен са нашом дозволом...”*

Ф. М. Достојевски¹

Сажетак: Егзегеза о „Великом инквизитору” Достојевсковог Ивана Карамазова потврђује космичку празнину човековог богопобуњеног бића. Овај оглед је покушај да се са новозаветног становишта разобличи ђавовођено и деперсонализујуће настројење пале људске природе која би грехом човечијег ума да тумачи и вреднује реалност Светога Божијег Откривења.

Кључне речи: Достојевски, Иван Карамазов, тајна Европе, римокатолицизам, инквизиција, богоодступништво, страст ума, Исус Христос, Нови Завет, Јеванђеље о победи над искушењима

У параболу Ивана Карамазова „Велики инквизитор” садржана је библијска историја сваког антијунака Достојевског и сваког академског читаоца Достојевског. „Поемом” „Велики инквизитор” у роману *Браћа Карамазови*² Достојевског Иван Карамазов постаје у књижевности један од најстраственијих критичара Христове богочовечанске мисије у свету.

Основни духовни проблем Иванове приповести „Велики инквизитор” и основни проблем Достојевскове романескне књижевности јесте човекова богоостављеност, изазвана човековим својевољним потчињавањем ђаволу и греху. Све мисли и сва осећања, све вредности и сва мерила, све мудрости и све лудости, сва дела и све жеље, све мане и све врлине Достојевских књижевних јунака, и сваке створене личности, условљене су богоотпадништвом или богопримањем. Христолики хероји Достојевског (Кнез Мишкин, Макар, Шатов, Аљоша Карамазов, старац Зосима, отац Јосиф, отац Пајсије) трајно су

* antifon@neobee.net

¹ Достојевски 1933, 182.

² Достојевски, 158-188.

осмишљени богоопштењем, док су Достојевски антихероји (Раскољников, Стјепан Верховенски, Ставрогин, Кирилов, Иполит, Смерђаков, Иван Карамазов, Велики инквизитор) извршитељи страшног суда над Богочовеком Христом и собом.

И Иван Карамазов Ф. М. Достојевског доказује да су протагонисти нововековне светске књижевности читалачки активни, уметнички креативни, научно ангажовани и мисаоно радознали студенти. Пребивајући у свету уобразиље, личност Ивана Карамазов садржи све духовне састојке хуманистичке стваралачке интелигенције: машту и гордоумље, светско знање и грехоиману слободу, телесну мудрост и дволичност, самовољу и себичност, прелест и противречност, умишљеност и бунтовништво³.

Достојевсково уметничко дело, а нарочито дијегеза Ивана Карамазова о „Великом инквизитору”, органски сведоче космичку празнину побуњеног људског ума, који би самостално анализирао тајну вечности човековог бића. Иван Карамазов не може да не богословствује сопственим еуклидовским умом. Прелашћено настојећи да људском палом природом усвоји и засведочи Христов Домострој човековог спасења, Иван Карамазов се у књижевности Ф. М. Достојевског јавља као најпуније оваплоћење Достојевских сотириолошких паклова⁴.

Непокајани Иван Карамазов од Бога не иште ни Царство Будуће, ни Правду Његову⁵. Отуда Ивану Карамазову измичу и времена и вечносна значања човека и створеног света. Несмирени Иван није у стању да расуђује духовно; он не зна ни шта је добро, нити шта је зло у човеку, у заједници, у свету, пошто нема оцрквењено срце богопознања. Не носећи Крст свој, а го-

³ „Човек (интелектуалац, при. П. Б.) самог себе сматра критеријумом истине и на основу својих знања и представа, веома ограничених и искривљених, почиње да решава метафизичка питања, као да се метафизички свет може обухватити људском мишљу. Он не схвата да је метафизички свет у ствари свет другачијег начина постојања, свет другачијих категорија и да је могуће доћи у додир с тајном само имајући страхопоштовање према њој. Истинско знање шири за човека хоризонте његовог незнања. Овде се пак ради о духовној болести, јер човек није свестан свога незнања, а притом веома смело говори о ономе што није видео и што није докучио. Уколико учен човек, велики ерудита и блистав философ не буде хришћанин у свом свакодневном животу и уколико не почне да испуњава јеванђелске заповести, а притом покуша да духовни свет спозна силом свога ума, истина ће му засигурно измаћи, као што зрак светлости измиче из руке која покушава да га ухвати. Рационалистичке јереси појавиле су се зато што је оно што је ограничено, покушало да обухвати и дефинише оно што је безгранично, али је притом остало с маштом и варкама свога ума. Гордост ума испољава се кроз лажно осећање слободе.” (Архимандрит Рафаил Карелин 2014, 74)

⁴ Ср. Преподобни Јустин Ћелијски 1999, 30-31.

⁵ „Не брините се, дакле, говорећи: шта ћемо јести, или шта ћемо пити, или чиме ћемо се одјенути? Јер све ово незнабошци ишту; а зна и Отац ваш небески да вама треба све ово. Него иштите најприје Царство Божије, и Правду његову, и ово ће вам се све додати.” (Мт. 6, 31-33)

њен злим дусима знатижеље, Иван Карамазов се попут свих јунака светске књижевности налази у греховном стању побуњености⁶. И то побуњености против Богочовека, кога вером није познао, и коме се срцем, умом и вољом није предао.

Преиспуњен егзистенцијалним ужасом, не знајући да човек дела и мисли или Богом или ђаволом, Иван Карамазов може само да фантазира и да очајава. И да као и сви зли виноградари *добровољно* бунтује и робује делима културе људских руку⁷.

Достојевсков Иван Карамазов није сапричесник јеванђелске Речи и јеванђелске Воље Господње⁸. Зато се по својој фарисејској умишљености духовно ослепљује⁹ заводљивошћу сазнања тајне безакоња.

Поема „Велики инквизитор” језички материјализује Ивановово литерарно и личносно проклетство¹⁰. Слично прародитељима рода њудскога, Адаму и Еви, Иван жуди да у *ђаволовој радионици* свога ума постане судија над Богом.

⁶ Свети Теофан Затворник Духом Светим разобличава испразност знатижеље људског богозаборавног ума: „Празност ума, што је заборавио на Јединога Који је све, тера човека да се пашти око многознања, истраживања, распитивања, да потхрањује знатижељу. Празност воље, која се лишила власти Јединога над собом самом, производи многожељење, тежњу да се овлада многим или свиме, да би све било по нашој вољи, у нашим рукама – то је грамзивост и користољубље. Празност срца, што се лишило наслађивања Јединоме, који је све, ствара жеђ за многим и разноликим задовољствима, или, пак, тражење безбројних предмета у којима очекујемо да нађемо ужитак за своју осетљивост и осећајност. Тако грешник непрестано у настојањима да много сазна, да многим овлада, да се многим наслађује, и ужива, осваја и испитује... То је право врзино коло у коме се он врти целог свог века. Знатижеља маме, срце очекује да окуси сласти и навлачи вољу.” (Свети Теофан Затворник 2013, 85)

⁷ „Знаш, Аљоша, немој да се смејеш, ја сам једаред саставио једну поему – пре једно годину дана. Ако би могао да изгубиш са мном још једно десет минута, ја бих ти је испричао?...”

– Зар ти написао поему?

– О, не, нисам је написао! – засмеја се Иван; – никад ја у животу нисам саставио ни два стиха. Него сам ту поему *измислио*, и запамтио је. Пламено и одушевљено сам је измислио. Ти ћеш бити мој први читалац, то јест слушалац. И Збиља, што да аутор изгуби макар и једног јединог слушаоца? – насмехну се Иван. – Да ти причам, дакле?

– Ја те жељно слушам – рече Аљоша.

– Поема се моја зове „Велики Инквизитор”, - ствар несмислена, али ја баш имам вољу да ти је саопштим.” (Достојевски, 158)

⁸ „Онај који је од Бога ријечи Божије слуша; зато ви не слушате, Јер нисте од Бога.” (Јн. 8, 47)

⁹ „И рече Исус: за суд ја дођох у овај свијет, да виде који не виде, и који виде да постану слијепи. И чуше ово неки од фарисеја који бујаху са њим, и рекоше му: еда ли смо и ми слијепи?

Рече им Исус: кад бисте били Слијепи, не бисте имали гријеха; а сада кажете: видимо тако ваш гријех остаје.” (Јн. 9, 39-41)

¹⁰ „Проклет био ко немарно ради дјело Господње...” (Јер. 48, 10)

Не окусивши литургијске Тајне Свете Педесетнице, Иван постаје плен адског самомњења. Ђавовођени Иван Карамазов „Великим инквизитором” исповеда стихију студентске самољубиве критике богочовечанског Промисла. Заквашено фарисејским квасцем лажне људске слободе, Иваново критичко мишљење извире из неверовања у човекову личну бесмртност, из неверовања у Исуса Христа, Оваплоћеног и Васкрслог Бога Цркве, и из неверовања у Вечност Царства Свете Тројице. Речју, руски интелектуалац Иван Карамазов, не верује у постојање Триипостасног Бога.

Зато Иван помоћу параболе „Велики инквизитор” *уметнички ствара* литературног Богочовека Христа на земљи, у шеснаестовековној Шпанији инквизиције и пре истинитог Христовог Другог доласка, који се има десети по вољи Бога Оца:

„Е, видиш, и моја би поемица била такве врсте, да се појавила у оно време. Код мене се јавља на сцени Он; Он у поеми ништа не говори, само се јавља и пролази. Петнаест векова је прошло од оног доба како је Он дао обећање да ће доћи у царству своме, петнаест векова како је пророк Његов писао да је Он изрекао још на земљи: 'Доћи ћу скоро. А тај дан и час не зна чак ни Син, разма само Отац Мој небески'. А човечанство га чека са пређашњом вером и са пређашњом мишином... То наравно не беше онај силазак у ком ће се јавити Он, по обећању Своме, у последња времена, у свој слави небеској, и који ће бити изненадан и тренутан 'као муња која заблиста од истока до запада'. Не, Он зазеле да на један тренутак посети децу своју, и то баш онде где су у тај мах спаљивали јеретике. По неизмерном милосрђу Свом, Он долази још једаред међу људе у оном истом лику човечанском у ком је ишао тридесет и три године међу људима, пре петнаест векова. Силази на 'вреле улице јужне вароши', у којој је таман синоћ, у 'великолепном аутодафеу', у присуству краља, двора, витезова, кардинала и дивних дворских дама, пред многобројним становништвом целе Севиље, – кардинал, велики инквизитор, спалио мало те не читаву стотину јеретика *ad majorem gloriam Dei* – Он се појави тихо, неприметно, но – за чудо! Сви га одмах познаду. То би могло бити једно између најлепших места поеме, – то јест: зашто су га сви одмах познали. Народ с неодрживом силом лети к Њему, окружава Га, купи се око Њега гомилама, следеју Му. Он ћутећи пролази посред њих са тихим осмехом бесконачне патње. Сунце љубави гори у Његовом срцу, зраци Светлости, Просвећености и Силе бију Му из очију, и изливајући се на људе, потресају њихова срца љубављу која се на све одазива. Он простире према њима руке, благосиља их, и од додира са Њим, чак само са хаљинама Његовим, излази лековита сила.”¹¹

Отворивши умне двери својих стваралачких сила змијама греха, личност Ивана Карамазова тамни и зјапи. По потамнелој и од Бога одсељеној Ивановој души шири се отров странствовања и јереси.

Јер, *ко жели да види Бога у интелектуалној светлости, њега чека пораз: видеће илузије своје сопствене уобразиље!*¹²

Саблажњен демонским злом у себи, литерата Иван Карамазов *замисља* Други Христов Долазак. Уображавајући ум Ивана Карамазова отворен за чулност размислија, мора белетризовати све, па и Други Христов Долазак .

¹¹ Достојевски, 160-162.

¹² Ср. Архимандрит Рафаил Карелин 2014, 109.

Ипак, уметничко стваралаштво никога, па ни Ивана Карамазова неће васкрсути из вечне смрти. Богочовек у Ивановом „Великом инквизитору” не долази Други пут по Беспочетној Вољи Очевој да суди синовима човечијим и свету, већ долази по литерарној креацији Ивановој на земљу, да Му грехопали пријатељи овога света изнова суде:

„У народу збуњеност, узвици, ридања; и гле, баш у том тренутку, наједаред, пролази поред саборне цркве преко трга сам кардинал, велики инквизитор. То је један скоро деведесетогодишњи старац, висок и прав, са исушеним лицем, са упалим очима, али из којих још сија жар као огњена искрица. О, није сад у великолепним кардиналским хаљинама својим у којима је блистао јуче пред народом, када спаљиваху непријатеље Римске вере, - не, у овај мах он је само у својој старој, грубој монашкој раси. За њима, на извесном растојању, следују мргодни помоћници и слуге његове, и 'света' стража. Он се зауставља пред гомилом народа и посматра из даљине. Све је видео, видео је како су спустили ковчег код ногу Његових, видео је како је васкрсла девојчица; и лице се његово намргодило и натуштило. Мршти седе обрве своје, а поглед му сева злослутним огњем. Пружа прст, заповеда стражарима да Га ухвате. И гле, таква је његова сила, и толико је већ научен тај покорни и уздрхтано му послушни пук, да се гомила света онога часа склања испред стражара, а ови, посред гробовског ћутања које наједаред наступи, међу руке на Њега, хватају Га и одводе Га. Гомила, у тренутку, сва као један човек, сагиба се главом до земље пред старцем-инквизитором; овај ћутећи благосиља народ и пролази даље. Стража доводи Заробљеника у тесну и мрачну тамницу са сводовима, у стародревној згради Светога Судилишта, и затвара Га у њу. Пролази дан, настаје тамна, врела и мртва Севилска ноћ. Ваздух 'на ловор и лимун мирише.' Посред дубоког мрака наједаред се отварају гвоздена тамничка врата, и старац, велики инквизитор, са светиљком у руци улази у тамницу. Он је сам, врата се за њим одмах затварају. Застаје на улазу, и дуго се, читав минут или два, загледа у лице Његово. Најзад тихо приђе, метну светиљник на сто и рече Му:

– Јеси ли то Ти? Јеси ли Ти? – Али, не добивши одговора, брзо додаје: – 'Не одговарај, ћути! А и шта би ти имао казати? И сувише добро знам шта ћеш Ти казати. И Ти немаш ни права да што додајеш ономе што си већ казао пре. Што си сад долазио, да нам сметаш? Јер Ти си дошао да нам сметаш, то и сам знаш. А знаш ли шта ће бити сутра? Ја не знам ко си Ти, нити хоћу да знам: да ли си то баш Ти, или само слика Његова; али ја ћу Те већ сутра осудити, и спалићу Те на гломачи као најгорег јеретика, а овај исти народ који је данас љубио Твоје ноге, већ сутра ће, само на један знак моје руке, полетети да згрће жеравицу око Твоје гломаче – знаш ли Ти то? Него, Ти то можда и знаш'; – додаде он у дубоком размишљању, ни на тренутак се не одвајајући погледом од свога заробљеника..."¹³

И из Иванове приповести „Велики инквизитор” можемо дешифровати Достојевсково пророчко сведочанство: неокаљани богочовечански лик Господа Христа не живи ни у свету, ни у римокатоличанству, ни у протестантизму, ни у духу времена, ни у хуманизму, ни у светској цивилизацији, књижевности, култури, науци, философији, образовању, ни у демократији, ни у политици, ни у прогресу, ни у модерности, ни у моди..., већ само у Православљу! Јер, људи туђи Триипостасном Богу, светски господари и првосвештеници, светски ства-

¹³ Достојевски, 164-165.

раоци и научници, не познајујући и не примајући свештене догмате Цркве Христове Духом Светим, нису ни богомислени, ни богоосећајни¹⁴. Сва сазнања људи привезаних за краткотрајност овога света и сва сазнања Ивана Карамазова су гола и зла, и у њима нема Богомладенца Христа¹⁵. Једини градивни материјал оваквих сазнања свагда су човекове телесне и душевне страсти. Зато је и Иванова и теологија свесветских људи упорно богохулна¹⁶.

Радозналац Иван Карамазов се, како не би затомио властиту мисао и личну креативност, не среће са Откривењем Цркве од Истока, са Њеним Светим Тајнама и Њеним Светим Врлинама. Иван не чита Оце Цркве, чак ни оне руске Свете богослове који су му били историјски савременици, као Свети Теофан Затворник, Свети Игњатије Брјанчанинов, Свети Јован Кронштатски. Зато Иван слободно узима *свој део* од Науке Оца Бога, производећи тако *свој књижевни* ђавообразни Други Долазак Господњи!

Штавише, Иван Карамазов следејући плуралистичком духу нововековне светске књижевности, просуђује и осуђује Богочовека Исуса Христа са културолошког (јеретичког) становишта римокатоличког папоцезаризма¹⁷. Тога ра-

¹⁴ „Слобода, слободан ум и наука завешће их у такве думаче и халуге, и ставиће их пред таква чуда и неразрешиве тајне, да ће једни између њих, непокорни и свирепи, сами себе уништити; други непокорни али слабачки, уништаваће једни друге; а трећи, који остану, слабоћни и несрећни, допуштаће до ногу наших и завапиће нам: ’Да, ви сте били у праву, ви сте једини владали Његовом тајном, и ми се враћамо Вама – спасите нас од нас самих’” (Нав. дело, 180)

¹⁵ „Срдечно пријатељство са светом и поштовање његових вредности напаја душу отровом неверја, увлачи у њу сладострашће, похотљивост, некакву живчану, хистеричну узбуђеност, манијакалност, заражава је сујетним, самозадовољним и лажнојуначним настројењима. Све то тако силовито продире у душу, тако је дубоко прожима и усађује се у њу, да духовни утисци у њој више не налазе слободно место за себе... Савремени пагански начин живота безобзирно нам намеће себе, утискујући у нашу свест сличнице хиљада и хиљада нечијих лица, тела, гестова, нечијих дела и речи, мишљења, расуђивања...” (Архимандрит Лазар Абашидзе 2017, 39-40)

¹⁶ „Православље учи да *Царство Божије није од овога света*, а да је земаљски живот само пут ка вечности. Духовна љубав је ослобођена од онога што се у Јеванђељу назива светом, од његових представа и предрасуда, од његових тежњи и обичаја. Римокатоличка ’црква’ жели да изгради царство Божије на земљи. Она је широко отворила своје двери за светску културу, за световну уметност, она настоји да користи достигнућа науке и философије, да оствари утицај на политику, да разрађује проблеме социологије. Зато схватање истине и правде често задобија ’стратешки’ и утилитарни карактер. Стремећи да учрвени [учини црквеном] светску културу, римокатолицизам и сам пада под утицај те културе у којој се схватање истине претвара у истиноликост. Римокатолицизам учи о еволуцији ’Цркве’, и зато истина, везана за еволуцију, то јест напред, у будућност усмерен, поступан и прогресиван процес познања, добија релативан карактер. За Православље Истина је Христос и Црква као живо мистично Христово Тело. По православном учењу, Црква је свагда имала и има пуноту Духа Светога и зато су критеријуми истине у Православљу непоколебљиви и неизменљиви. А што се тиче протестантског света, он је, удаљивши се од Једне Цркве још даље од римокатолицизма, изгубио сваки објективни критеријум и његова мистика се затворила у круг индивидуалних доживљаја. Зато су љубав и истина за њега постали субјективни доживљаји и личне представе. Мистика, лишена аскезе и опита светих подвижника, лако прелази у визионарство, па чак и у магизам, или пак сахне на стаблу рационализма.” (Архимандрит Рафаил Карелин 2013, 462)

¹⁷ „Православни догмат, уствари сведогмат о Цркви је одбачен и замењен латинским јеретичким сведогматом о првенству и непогрешивости папе, човека. А из те свејереси изројиле су се, и непрестано се роје и друге јереси: *Filioque*, избацивање ’епиклезе’, увођење тварне благодати, азима, чистилиште, благајна сувишних дела, механизовано учење о спасењу, и тиме механизовано учење о животу, папоцезаризам, света инквизиција, индугенције, убијање грешника због

ди, у параболи о „Великом инквизитору”¹⁸ Иван приповедачком магијом одваја Вазнесеног Сина од Превечног Оца, спуштајући га на сујетно тло инквизиторске Шпаније. А у души Ивана Карамазова и у души шпанског кардинала, Великог инквизитора, зацарио се пакао бунта хуманистичког човека против Христа Спаситеља: Иван Карамазов и Велики инквизитор бесомучно гоне Богочовека, пошто су и сами гоњени легионом греха. Они осуђују Христа и Његов план човековог спасења, јер је неусвојив за људску необожену природу и неостварљив у овако устројеном свету¹⁹.

Као и сви гордоумни христогонотељи, Иван Карамазов и Велики инквизитор гоне себе из бола у бол, из зла у зло, из ужаса у ужас, из очајања у очајање, из јереси у јерес, из пакла у пакао, из хуле у самоубиство, из смрти у вечну смрт²⁰.

Христорачки рефрен „Великог инквизитора” и свих христогонотеља у форми реторског питања (*Што си сад долазио да нам сметаи?...*), формулисали су демони још за време Христовог живота на земљи, јављајући се из два гергесинска бесомучника, у причи Светога јеванђелисте Матеја о „Исцељењу два човека и пропасти свиња”²¹. Ивановом параболом о Великом инквизитору Достојевски, поред осталог, разобличава идеологе којима је Христово присуство у Тајнама Цркве неподношљиво; оне „непогрешиве” и напредне светолубце *који господаре и обмањују у име Његово*²²: римокатоличке првосвештенике, протестантске рационалисте, слободне зидаре, земаљске владаре и мудраце, руске интелектуалце.

Да би обавио страшну пресуду творевине над Творцем, Велики инквизитор прво мора бити од оца лажи ђавоусиновљен²³. Такав, ђавоусиновљени Ве-

греха, језуистика, схоластика, казуистика, монархистика, социјални хуманизам...” (Преподобни Јустин Ћелијски 2001, 145)

¹⁸ Иван Карамазов у приповести о „Великом инквизитору” помиње и германску лутеранску јерес: „Али ђаво не спава, и у човечанству се поче јављати сумња у истинитост чудеса. Баш у то време (у XVI веку, прим. П. Б.) појавила се на северу у Германији, страшна нова јерес. Огромна звезда, ’слична светилнику’, (то јест Цркви), ’пала је на изворе вода и они постадоше горки’. Те јереси стадоше богохулно не признавати чудеса.” (Достојевски, 161)

¹⁹ Ср. Преподобни Јустин Ћелијски 1999, 45.

²⁰ Ср. Преподобни Јустин Ћелијски 1999, 489-490.

²¹ „А кад он дође на ону страну у земљу гергесинску, сретеше га два, бјесомучника, излазећи из гробова, тако опака, да не могаше нико проћи, путем оним.

И гле, повикаше говорећи:

Шта хоћеш од нас, Исусе, Сине Божији?

Зар си дошао амо прије времена да нас мучиш?”

(Мт. 8, 28-29; курзив П. Б.)

²² Ср. Достојевски, 171-172.

²³ „Вама је отац ђаво, и жеље оца својега хоћете да чините; он бјеше човјекоубица од почетка, и не стоји у истини, јер нема истине у њему; кад говори лаж, своје говори, јер је од лажа и отац лажи.” (Јн. 8, 44)

лики инквизитор назива архистратига зла духом премудрим, јаким и праведним²⁴!!! Надахнут заповестима Нечастивог, Велики инквизитор наставља хулу на Духа Светога, тако што лажно пророкује, тако што исповеда смртоносно богословље и тако што јеретички тумачи²⁵ животворно Јеванђеље Господње. Прво кушање Кушач усмерава на тело:

„Страшни и паметни дух, дух самоуништавања и небића, - наставља старац, - велики дух говорио је с Тобом у пустињи, а нама је саопштено у књигама да Те је он 'кушао'. Је ли тако било? И је ли се могло казати шта било истинитије од онога што ти је он објавио у три питања, и што си Ти одбацио, а што је у књигама названо 'искушењима'? Међутим, ако се икада на земљи свршило право, громовито чудо, онда је то било тога дана, на дан та три искушења. Баш у појави тих трију питања се и састојало чудо... Ти хоћеш да идеш у свет, и идеш голих шака, са некаквим заветом слободе, који људи у својој простоти и у својој урођеној тупости не могу схватити, и којег се они боје и страше – јер ништа и никада није било за човека и човечанско друштво несносније, од слободе! А видиш ли ово камење у овој голој и врелој пустињи? Претвори га у хлебова, и за Тобом ће потрчати човечанство као стадо, благодарно и послушно, премда вечно у страху да ћеш повући руку своју од њих и да ће им нестати Твојих хлебова. Али ти не хтеде лишити човека слободе и одбио си предлог, јер каква би то била слобода, - пресудио си Ти, - кад би послушност била купљена хлебовима? Ти си одговорио да човек не живи само од хлеба. Али знаш ли Ти да ће се баш у име тог истог хлеба земаљског дићи на тебе дух земаљски, и судариће се с Тобом, и победиће Те, и сви ће поћи за њим, кличући: 'Ко је сличан овоме зверу? Он нам даде огањ с небеса!' Знаш ли Ти, проћи ће векови, и човечанство ће прогласити устима своје премудрости и науке: да нема злочинства, дакле да нема ни греха, него има само - гладних. 'Нахрани, па тада можеш захтевати од њих врлину и честитост!' - ето шта ће бити написано на застави која ће се подићи против Тебе, и којом ће се разрушити храм Твој. На месту храма Твога подићи ће се нова зграда, подићи ће се наново страшна Вавилонска кула; премда се ни она неће довршити, као ни некадашња, али Ти би ипак могао избећи ту нову кулу, и за хиљаду година смањити патње људске; - јер они ће и тако доћи к нама, пошто се најпре хиљаду година напате и намуче са својом кулом!...Ето шта је значило оно прво питање у пустињи, и ето шта си Ти одбацио у име слободе коју си ставио изнад свега. А међутим, у том питању се садржаваше велика тајна овога света. Да си пристао и примио 'хлебове', Ти би тим одговорио и задовољио свеопштем и вековечитом душевном терету и муци човековој – како сваког појединог бића,

²⁴ Достојевски, 169-174.

²⁵ „Јерес је лажно учење о хришћанству. Хришћанство је – учење Божије, Откривење Божије. Као познање које је људима даровао Бог, оно треба да буде примљено и чувано са највећом побожношћу и покорношћу, који доликују тој светињи. Оно може да буде примљено и чувано само смиреном вером, јер потпуно надвисује људски разум. То је та духовна тајанствена књига (*Откр.* 22, 18-19), књига познања Божијег, коју је написао и објавио сам Бог, којој се ништа не може додати, и из које се ништа не може изоставити. Одатле је јасно како тежак грех представља - јерес. Она је негодовање и побуна творевине против Творца, побуна и негодовање најништавнијег и најограниченијег бића – човека – против свесавршеног Бога. Она је – страшно је рећи – суд човека над Богом и пресуда Богу од стране човека. Она је - грех ума, грех духа. Она је - хула на Бога, непријатељство против Бога. Она је - плод гордости, тог разлога пада палих анђела. И последице пада у јерес веома су сличне последицама пада одбачених духова; јерес помрачује ум, разгневује срце, разлива свој отров по ћитавом телу, води душу у вечну смрт.” (Свети Игњатије Брјанчанинов 2008, 161)

тако и васцелог човечанства скупа: терету због неизвесности: 'коме да се поклони'? Јер нема непрекидније и мучније бриге за човека него, кад остане слободан, да што пре пронађе онога коме ће се поклонити."²⁶

Понесен сатанским стихијама сопствене душе, Иванов Велики инквизитор апсолутна јеванђелска значења тумачи својим релативизујућим (раз)умом. Уносећи састојке свога богохулног ума у Живоначалну Реч Божију, Велики инквизитор се обмањује Вавилоном самосазнања²⁷. Трима Кушачевим питањима Кушаноме, искушава се Христос, а поучава се род људски. Насупрот Адаму и роду људскоме, Богочовек је Силом свога Безгрешнога Божанства победио сва искушења на земљи, која су пред Њега постављена Духом Светим, а по допуштењу Очевом.

Три искушавајућа императива Господу Христу – о исхрањивању тела, о исхрањивању духа, и о настројењу срца²⁸ – су за Великог инквизитора највеће громовско чудо које се десило на земљи, јер собом изражавају сву будућу ис-

²⁶ Достојевски, 168-172.

²⁷ „Кад читамо Свето Јеванђеље, треба ум јеванђелски да пренесемо у себе, а не свој ум у Јеванђеље!” (Свети Николај Жички и Охридски 2001, 20)

²⁸ „Тада Исуса одведе Дух у пустињу да га ђаво куша.

И постивши дана четрдесет и ноћи четрдесет, напосљетку огладње.

И приступи к њему кушач и

рече: ако си син Божији, реци да камење ово постану хљебови.

А он одговори и рече: писано је:

не живи човјек о самом хљебу, но о свакој ријечи која излази из уста Божијих.

Тада га ђаво одведе у Свети

град и постави га на крило храма,

па му рече: ако си Син Божији,

скочи доле, јер је писано: анђелима

својим заповиједиће за тебе, и узеће

те на руке, да како не запнеш за

камен ногом својом.

А Исус му рече: и ово је напи-

сано: немој кушати Господа Бога

својега.

Опет га узе ђаво и одведе на гору

врло високу, и показа му сва царства

овога свијета и славу њихову,

И рече му: све ово даћу теби ако

паднеш и поклониш ми се.

Тада му Исус рече: иди од мене,

Сатано, јер је написано: Господу

Богу своме клањај се и њему једи-

номе служи!

Тада га ђаво остави, и гле, ан-

ђели приступише и служачу му.”

(Мт. 4, 1-11)

торију човечанства, будући да се у њима сусрећу све неразрешиве историјске контрадикције људске природе²⁹.

У немоћи својој Кушач Господњи и Инквизиторов Бог, земаљским хлебом проверава не створеног, Рођеног Животодавца. Пакостни Кушач испитује Бога Логоса кроз кога постаде и небо, и земља, и светлост, и вода, и биље, и Сунце, и месец, и животиње, и камен, и со, и хлеб, и вино, и човек, и жена, и дете, и слово, и језик, и свеколика творевина³⁰!!! Кушач који персонификује присвајање, зло и смрт, и који ствара само човекоубилачке лажи, оптужује јединог у историји Оваплоћеног Бога, јединог Васкрситеља и јединог Човекољупца за човекомржњу!!!

Усиновљено чедо Кушача, Велики инквизитор, жедан воље за моћ и гладан славе људске, следује папоцезаристичком предању које одбацује реалност Тројичнога Царства Вечности, зарад служења маштарији Кушачевог светског царства³¹. Како би Царство Божије спустила на земљу, Кушачева поднебесна војинства морају живи камен праве вере у Спаситеља³² претварати у адске хлебове трбухоугађања. Христова јеванђелска наука им у томе безумљу смета, јер благовести *Свето Писмо* учи да човек није само тело, него и бесмртна душа, која се оживљује, исхрањује и спасава Светлошћу Животворне Речи Божије! Али противречна сила Кушача није јача од благодатне Силе Господње. Зато би Кушач и Велики инквизитор да укидају истиниту човекову слободу, покајање, подвиг, жртву и бесмртност, а да озакоњују грех³³.

Иван Карамазов и Велики инквизитор Достојевског сведоче пакао људских душа, које једину слободу човекову, слободу истинитог вероисповедања, пребрзо и с муком предају Лукавоме. Убијањем крстоносне, логосне слободе у

²⁹ Ср. Преподобни Јустин Ђелијски 1999, 45-46.

³⁰ „У почетку бјеше Логос (Ријеч), и Логос бјеше у Бога, и Логос бјеше Бог. Он бјеше у почетку у Бога. Све кроз Њега постаде, и без Њега ништа не постаде што је постало.”

(*Јн.* 1, 1-3)

³¹ Велики инквизитор исповеда осмовековну (од 1054. године) веру у Сатану постхришћанске Европе: „Ми узесмо мач ћесаров! А узевши га, наравно, одбацисмо Тебе, и пођосмо за Њим (за ђаволом, прим. П. Б.)” (Достојевски, 179)

³² „Ако већ окусите да је благ Господ,

Приступајући Њему, Камену Живом, од људи одбаченом, али од Бога изабраном, драгоцјеном, И ви сами као живо камење зидајте се у дом духовни, свештенство свето, да бисте приносили жртве духовне, благопријатне Богу, кроз Исуса Христа.”

(*1. Пет.* 2, 3-5)

³³ „О ми ћемо им допустити и да греше. Они су слаби и немоћни, и они ће нас волети као деца зато што ћемо им дозволити да греше.” (Достојевски 182)

себи Иван и Велики инквизитор отворено пројављују самоубилачки дух богомржње³⁴ и човекомржње!

Друго кушање усмерава Кушач на дух³⁵:

„Када Те је страшни и премудри дух одвео на врх храма, и казао ти: 'Ако хоћеш да дознаш јеси ли Ти Син Божји, скочи доле, јер је речено за Онога: да ће Га анђели прихватити и понети, и неће пасти нити ће се угрувати, па ћеш дознати тада да ли си Ти Син Божји, и доказаћеш каква је вера Твоја у Оца Твога'; - Ти си саслушао то, и одбацио си понуду; ниси се подао, нити си скочио доле. О, наравно, поступио си поносито и великолепно, као Бог; али људи, то слабо бунтовничко племе, - да ли су и они богови? Ти, Ти си, наравно, разумео тада да, учинивши само један корак, само један покрет да се бациш доле, тиме би онога часа кушао Господа, и сву би веру у Њега изгубио, и разбио би се о земљу коју си дошао да спасаваш, и обрадовао би се онај паметни дух који те је кушао.“³⁶

Иванов „Велики инквизитор” је двострука параболо. Парабола страшног суда над Христом и параболо хуле на Духовдана значења Светога Јеванђеља. Христовог. Друго Кушачево питање намењено је сладострастницима духа, који и у приповести „Велики инквизитор” свој богопротивни дух и непобожно знање у охолости својој надносе над Јеванђељем и Црквм Божијом!

И у наведеном одељку свештена јеванђелска значења отац лажи замењује злудухом богохулних значења: *ако хоћеш да дознаш јеси ли Син Божији, скочи доле...*, настојећи да Јединородног Сина Очевог, Богочовека Христа, и Његов Искупитељски план сведе на материјалност идеологије чуда. Велики инквизитор не осуђује Богочовека само за непримање скотоподобних заповести Кушача, већ и за Синово Свепослушање Вољи Оца Небескога, Кога по Завету *Писма* и Речима Христовим никада не треба искушавати!

По латинском уверењу Великог инквизитора, живот Богочовека на земљи само ремети Кушачев промисао о временом и вечносном господарству смрти над људским душама и земаљским ресурсима. Ђавоимани дух Великог инквизитора не може поднети реалност логосности, која обелодањује да магије Кушачеве нису у стању да преобразе Јединог Човекољупца, у масовног човекоубицу. Зато у очајању своје погибли, Велики инквизитор ропће на Искупитеља паролом умишљености: „Ти си сам положио темељ за разорење Свог рођеног царства...“³⁷

Треће кушање усмерава Кушач на настројење срца, наводећи Богочовека да се одрекне Благословеног Царства, зарад проклетства идолопоклоничког царства земаљског:

³⁴ Велики инквизитор дословно говори Христу: „Ја нећу твоје љубави, стога што и ја тебе не волим.” (Достојевски 178)

³⁵ „Наш ум је – образ Оца; наша реч (неизговорену реч обично називамо мисао) – образ Сина, наш дух је – образ Духа Светога. Као што у Богу Тројици три Лица несливено и неразделиво чине једно Божанско Биће, тако и у човеку-тројици три човека чине једно биће, не мешајући се међу собом, не сливајући се у једно лице, не делећи се на три бића.” (Свети Игњатије Брјанчанинов 2008, 344)

³⁶ Исто, 174-175.

³⁷ Исто, 174.

„Ми нисмо с Тобом, него с њим (са ђаволом, прим. П. Б.), ето ти наше тајне. Ми већ одавно нисмо с Тобом, него с њим; већ осам векова. Равно пре осам векова узели смо ми од њега оно што си Ти с негодовањем одбацио, онај последњи дар који ти је он нудио кад ти је оно показао сва царства земаљска: ми смо узели од њега Рим и мач ћесаров, и објавили смо себе за цареве земаљске, за цареве једине, премда нам све досад још није пошло за руком да доведемо наше дело до потпуног завршетка. Али ко је крив? О, дело наше је непрестано само у почетку, али је бар почето. Дуго ће се још чекати на довршетак тог дела, и много ће земља за то време препатити, али ми ћемо свој циљ постићи, и бићемо ћесари, и онда ћемо мислити о свеопштој срећи људској. А ти си већ тада могао узети мач ћесаров. Зашто си одбацио тај последњи дар? Да си примио тај трећи савет моћнога духа, Ти би створио био све што човек на земљи тражи: дао би му био: пред ким да се клања, коме савест своју да открије, и на који начин да се најзад сви људи уједине у један општи и једнодушни мравињак – јер, потреба свеопштег уједињења је трећа и последња мука човечанства... Да си примио мач и ћесарски плашт, Ти би основао светско царство и светски мир. Јер ко да влада људима, ако не они који владају њиховом савешћу, и у чијим су рукама хлебови њихови!”³⁸

Иван Карамазов и Велики инквизитор не мисле на смрт и не боје се Бога. Зато у безумљу своме богохуле, не видећи да се *од Бога не може отети ни небо, ни земља!*³⁹

Теологија Кушача и Ивановог Великог инквизитора дело је јереси. Ово-страњена мобилизација кушача и инквизитора тежи изгону Свете Тројице из историјског времена, из богообразног човека, и извршава претварање Цркве Божије у државу. Све зарад змијског, грехоиманог раја на земљи и човековог материјално-чулног користољубља. Да би разоваплотио Оваплоћеног Господа, Сатана би као највећи усамљеник и највећи мађионичар, морао Господу поклонити васељену Господњу, како би од Богочовека начинио човекођавола⁴⁰!!! Али, такво слово Сатанино се никад не испуњава, пошто се Неприкосновеној Вољи Безгрешнога Богочовека архистратиг зла мора покорити.

Не прихватајући трећи предлог Кушачев, Кушани Спаситељ се трећи пут у пустињи кушања обраћа Кушачу *Светим Писмом*, које благослови богослужење, а не прима идолослужење!⁴¹ Истовремено, *Новим Заветом* Богочовек

³⁸ Исто, 178-179.

³⁹ Ср. Свети Николај Жички и Охридски 2001, 437.

⁴⁰ „Господња је земља и што је год у њој, васељена и све што живи на њој.”

(Пс. 24, 1)

⁴¹ Духом Светим тумачећи богобогатство „Јеванђеља о победи над искушењима” (Мт. 4, 1-11) које остаје основно градивно ткиво Иванове поеме „Велики инквизитор”, Равноапостолни Николај Жички и Охридски раскринкава лажи и опсенарства Сатане: „Слађа је кора суха круха из руке Божје, него ли сва царства земаљска и њихова слава из руке ђаволске. Сваки човек, који се иоле држи Бога, богатији је и славнији од ђавола, те је смешно кад богаташ тражи и прима нешто из руку просјака. Прави богаташ је Бог; после Бога најбогатији су ангели Божји; после ангела човек; после човека животиња, биље, звезде и минерали. Свако од створења Божјих поседује нешто што је примило од пребогатога Бога. Ђаво, пак, нема ништа док не украде туђе. Вероватно да је Сатана кушао Христа и другим искушењима, пошто је видео пред собом јединствени

благовести синовима човечијим да циљ људског срца није некрштено царство, већ Тројично Царство, јер корен човековог бића није у земљи, већ у Образу и Подобију Божијем! Искупителъ ослобађа човека од тираније смрти, вазносећи циљ човечијег битија у Царство Будуће, које није од овога света⁴²; откривајући тиме да чување живота за свет носи вечност смрти, док крстоносно губљење светског живота Христа и Јеванђеља ради носи живот вечни⁴³.

Ослањајући се правом вером на јеванђелску причу о Христовој победи над искушењима, Достојевски Ивановим „Великим инквизитором” разобличава планове и методе Лукавога. Достојевски пророчки расуђује да је свежеља Сатане да замени Христа Спаситеља самим собом, и да замени Небоземну Цркву Христову екуменистичким царством свеопшег јеретичког уједињења православних са инославнима, иновернима, незнабожнима...⁴⁴

Иванова „поема” „Велики инквизитор” из Достојевсковог романа *Браћа Карамазови* сведочи фактографију две једино постејеће философије намењене синовима човечијим. Прва од њих је Дародавчева философија човековог спасења од смрти. Друга је Кушачева нечастива философија човековог вечног

пример човека, који се ни затрнут и ни за длаку није подавао његовој власти. Но, јеванђелисти наводе ова три главна, под која се могу подвести сва остала искушења у људском животу. Прво је, дакле, искушење тела или наше вољне природе; друго је искушење ума, или наше мисаоне природе, треће је искушење срца или наше осећајне природе. Прво искушење одговара највише младићском, друго зрелом, а треће старијем узрасту човека. Младић се бори са телесним страстима и похотама, зрео човек се бори са гордошћу свога ума, свога знања и умења; старији ђовек, пак, има борбу са среброљубљем, властољубљем и славољубљем, но од свега тога среброљубље је најстрашнија страст. И тако, три главна сатанска кушања, којима је Сатана кушао Господа Исуса и којима куша свакога од нас, јесу: сластољубље, честољубље и среброљубље. Сва три ова искушења Господ наш је издржао победоносно, и то у најтежим околностима: и гладан, и жедан, и без крова, и без пријатеља, у пустињи, у самоћи. Издржао је тако, да је ђавола нагнао у бекство.” (Свети Николај Жички и Охридски 2001, II, 70)

⁴² „Царство моје

није од овога свијета, кад би било од овога свијета царство моје, слуге моје би се бориле да не будем предан Јудејцима; али царство моје није одавде.”

(Јн. 18, 36)

⁴³ „Јер, ко хоће живот свој да сачува, изгубиће га, а ко изгуби живот свој мене ради и јеванђеља, онај ће га сачувати.”

(Мк. 8, 35)

⁴⁴ „Ми тврдимо, утемељени на учењу Свете Православне Цркве, ослањајући се на безбројна сведочанства *Светога Писма* и Светоотачког предања, на правила Светих Апостола, на Номоканон Цркве, на примере из живота Светих Отаца Православља, на преовлађујуће гледиште савремених монаха, јереја и световних лица Цркве, а такође позивајући се на свету крв великог Сабора православних мученика као непоречиво сведочанство, - тврдимо да свако општење (заједницење) са јеретицима, покушаји уједињења с њима уз префуткивање и прикривање у погледу разлика, догматске непомирљивости (неспојивости) учења Православља са учењем било каквих јеретика и иновераца и сродне појаве дволично, лицемерно понашање, које учи православне људе да скривају најважнији темељ своје вере, суштину свеукупног њиховог духовног живота – да је истина само у Православљу и нигде више, - све ово јесте издаја Христа, одступање од Истинитог Бога!” (Архимандрит Лазар Абашидзе 2008, 223-224)

погубљења, у којој чак и литерарни, хипертекстуални, неипостасни „Богочовек” мора од јеретика бити погубљен.

После свих земних искушења и паклова, Ф. М. Достојевски христочежњивим срцем својим увиђа да у страстима и у оцу страсти нема ни светлости, ни смисла, ни истине, ни љубави.

Достојевскову књижевност трајно обележава агресија богоостављеног света на чинове човековог правоверног богоопштења.

За православног пророка, Ф. М. Достојевског, за његове христолике хероје, за крштеноверујуће личности и за све Свете, *лик Христов је једина Светлост за све таме у које може запасти род људски, једини излаз за све смрти, једина утеха за све муке, једини путоказ за све заблуде*⁴⁵.

Литература:

1. Абашидзе, Лазар архимандрит (2008): „Pasha bez Krsta ili još jednom o ekumenizmu”, прев. Мировслав Голубовић, *Црква од Истока и хришћанство без Христа*, Зборник радова, Верско добротворно старатељство Архиепископије београдско карловачке, Београд, 223-238.
2. Абашидзе, Лазар архимандрит (2017): *У вавилонској пећи*, прев. Мировслав Голубовић и Братство манастира Подмаине, Манастир Успенја Пресвете Богородице, Подмаине, Будва.
3. Достојевски, Фјодор Михаиловић (1933): *Браћа Карамазови*, књига друга, прев. Јован Максимовић, Народна проsvета, Београд.
4. Игњатије, Свети Брјанџанинов (2008): „Jeres”, у књизи, *Енциклопедија православног духовног живота*, прев. Младен Станковић, Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, Београд, 160-170.
5. Игњатије, Свети Брјанџанинов (2008): „Образ и подобје”, у књизи, *Енциклопедија духовног живота*, прев. Младен Станковић, Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, Београд, 344-347.
6. Јустин, Преподобни Ћелијски (1999): *Философија и религија Ф. М. Достојевског; Достојевски о Европи и Словенству*, Наследници Оца Јустина, Београд, Манастир Ћелије, Валјево.
7. Јустин, Преподобни Ћелијски (1999): „Достојевски као пророк и апостол православног реализма”, *Философске урвине*, Наследници Оца Јустина, Београд, Манастир Ћелије, Валјево, 414-426.
8. Јустин, Преподобни Ћелијски (1999): „Побуна крпелја”, *Философске урвине*, Наследници Оца Јустина, Београд, Манастир Ћелије, Валјево, 485-492.
9. Јустин, Преподобни Ћелијски (2001): „Humanistički ekumenizam”, *Светосавље као философија живота*, Наследници Оца Јустина, Београд, Манастир Ћелије, Валјево, 145-165.
10. Карелин, Рафаил архимандрит (2013): „Светлост Истока: Разлике између православне и римокатоличке духовности”, прев. Мировслав Голубовић, *Књига о преlestи и лажном духовништву*, Зборник радова, Православна мисионарска школа при Храму Светог Александра Невског, Београд, 460-463.
11. Карелин, Рафаил архимандрит (2014): „Религијска осећања интелигенције”, *Тajна спасења*, прев. Бојана Н. Стојановић, Манастир Успенја Пресвете Богородице, Подмаине, Будва, 70-77.
12. Карелин, Рафаил архимандрит (2014): *Црква и интелигенција*, прев. Радмила Максимовић, Романов, Банја Лука.

⁴⁵ Преподобни Јустин Ћелијски 1999, 419.

13. Nikolaj, Sveti Žički i Ohridski (2001): *Omilije, Sabrana dela*, II, SPCO Linc, Austrija, Slovo, Šabac, 7-422.
14. Nikolaj, Sveti Žički i Ohridski (2001): *Iznad Istoka i Zapada, Sabrana dela*, V, SPCO Linc, Austrija, Slovo, Šabac, 421-437.
15. *Sveto Pismo, Stari Zavjet Gospoda našeg Isusa Hrista* (1998): prev. Đuro Daničić, Biblijsko društvo, Beograd.
16. *Sveto Pismo, Novi Zavjet Gospoda našeg Isusa Hrista* (1998): prevod Svetog arhijerejskog Sinoda SPC, Beograd.
17. Teofan, Sveti Zatvornik (2013): „Stanje grešnika”, *Put ka spasenju*, prev. Vesna Nikčević i Ksenija Končarević, Versko dobrotvorno starateljstvo Arhiepiskopije beogradsko karlovačke, Beograd, 84-88.

IVAN'S PARABLE „THE GRAND INQUISITOR”

Summary: This work is an attempt from a New Testament's perspective to unmask the secular striving of fallen human nature which wants by the sin of human mind to interpret and evaluate reality of God's revelation.

Key words: Dostoevsky, Ivan Karamazov, secret of Europe, Roman Catholicism, Inquisition, deviation from God, passion of mind, Jesus Christ, New Testament, the Gospel of winning over temptations

